

СЪДЪРЖАНИЕТО НА АЗ-ОБРАЗА ПРИ ИНДИВИДУАЛИСТИ И КОЛЕКТИВИСТИ

Маргарита Дилова

The study investigated the content of the spontaneous self-concept in relationship to individualism/collectivism as measured by the BIC-scale. The self-concept of collectivists, compared to individualists, contained more elements that represented their social identity, as well as more elements of the general trait "dependability". Male individualists, compared to male collectivists, included more personal attitudes, preferences and motives in their spontaneous self-concept. Contrary to the hypothesis, female individualists described themselves by more elements of the general trait "agreeableness" than female collectivists.

В изследването се проверява хипотезата, че има съдържателни разлики между Аз-образите на индивидуалистите и колективистите, които са свързани с различното им отношение към социалното обкръжение. Установява се, че колективистите по-често от индивидуалистите си приписват характеристики, които се отнасят към личностния фактор „добросъвестност“. Потвърждава се вече известният факт, че социалната идентичност има по-голяма тежест в Аз-образа на колективистите. Констатира се също и разлики, които са специфични за двата пола. Така мъжете-индивидуалисти по-често от мъжете-колективисти посочват като свои отличителни характеристики субективните си нагласи и мотиви на поведение. При жените такава разлика не се наблюдава. Затова пък жените-индивидуалистки, противно на очакванията, по-често от колективистките се самохарактеризират чрез черти от личностния фактор „благосклонност“.

Теоретични предпоставки

Понятията „индивидуализъм“ и „колективизъм“ се употребяват по два основни начина. От една страна, с тях се характеризира животът на социални общности, на цели „култури“, по отношение на господстващи в тях ценности, социални норми и принципи на социалното взаимодействие. В ценностната система на индивидуалистичните общности се отдава относително по-голямо значение на автономността на отделната личност, признава ѝ се по-голямо право на частна сфера и самоопределение. В колективистичните общности от отдел-

ния човек се изисква в по-голяма степен да подчинява своя живот на целите на общността (Lukes, 1973). Индивидуализмът и колективизмът имат икономически, политически, морални и психологически аспекти, които се третират от съответните науки (вж. Триандис, 1996; Паспаланова, 1999).

В социалната психология през последните двадесетина години се радват на особено голям интерес межкултурни изследвания, съпоставящи социалното поведение в индивидуалистичните и колективистичните култури. Типичното противопоставяне е между далекоизточните култури (Япония, Китай, Хонгконг и др.) от една страна, приеманите за колективистични, и от друга страна приеманите за индивидуалистични — САЩ и протестантските страни от Западна Европа (вж. Триандис, 1996; Hofstede, 1980; Markus & Kitayama, 1991; Oyserman & Markus, 1993; за работата на Хофстед вж. също Василева и съгр., 1998).

Вторият начин на употреба на двете понятия е за характеризирание на отделната личност — на нейната система от ценности, нагласи и принципи по отношение на връзките ѝ със заобикалящите я хора и с обществото. (Триандис и съгр. (1996) предлагат в този случай да се използват термините „идиоцентризъм“ и „алоцентризъм“, но това предложение не се е възприело в литературата.) Разбира се, между индивидуалните и културалните характеристики следва да се очаква връзка — в индивидуалистичните и в колективистичните култури би трябвало да преобладават хората със съответните ценностни ориентации. И все пак междуличностните различия в рамките на една култура едва ли са за пренебрегване, макар досега да са били обект на по-малко изследвания, отколкото межкултурните.

Методите за измерване степента на индивидуализъм или колективизъм са разнообразни: ранжиране на ценности, въпросници за социалното поведение, експерименти върху социалното възприятие и др. (вж. Триандис, 1996). Герганов и съгр. (1996) разработват Българска скала за индивидуализъм/колективизъм (БИК-скала), използвайки оригинален подход. Скалата се основава върху изследване на социалните представи за индивидуализма и колективизма в българското общество. Изведени са седем понятия, част от които в социалните представи се свързват с индивидуализма (богатство, успех, самочувствие), а останалите — с колективизма (традиционност, ред, съгрудничество, справедливост). Те се използват за измерване на индивидуалистичната, респ. колективистичната, нагласа чрез процедурата на избор по предпочитание между тези понятия, като всяко се сравнява с всяко във всичките им възможни комбинации. Чрез техниката на разгъване (Soombs, 1964) се разкриват имплицитните семантични измерения, които лежат в основата на предпочитанията, както и подреждането на изследваните лица върху тези измерения. Във всички досегашни изследвания със скалата едното от тези измерения може да се определи като индивидуализъм/колективизъм. Скаловите стойности на изследваните лица върху това измерение са мярката за тяхната индивидуалистична или колективистична нагласа.

Валидизационните изследвания на БИК-скалата показват, че тя е свързана с най-общи ценностни ориентации. Колкото по-силна е колективистичната нагласа, толкова по-голяма ценност се придава на социалната стабилност, както и на приемането на собствената личност от социалната среда. Колективис-